

Magdalena Kowalewska-Łukuć

Rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody – rozważania o zakresie kryminalizacji

*Disseminating an image of a naked person or a person
in the course of sexual activity without his or her consent
– considerations on the scope of criminalization*

Abstract

The article addresses the issue of interpretation of the elements and scope of criminalization of the criminal act of disseminating the image of a naked person or a person in the course of sexual activity, without their consent. The considerations are derived from the thesis claiming that the current construction of Article 191a § 1 of the Criminal Code does not allow adequate criminalization of all socially harmful behaviour involving sharing such an image with others. In particular, the article highlights the doubts related to the correct interpretation of the meaning of “disseminates”. It also addresses the issue of the age of the person who is the object of dissemination of the image. In addition, the article contains a proposal to amend Article 191a § 1 of the Criminal Code so that its scope of criminalization covers a wider spectrum of cases of criminal violation of sexual intimacy.

Keywords: *violation of sexual intimacy, dissemination of the image of a naked person, image sharing, scope of criminalization of Article 191a of the Criminal Code*

Dr hab. Magdalena Kowalewska-Łukuć jest profesorem Uniwersytetu Szczecińskiego, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, Polska, ORCID: 0000-0002-6663-3674, e-mail: magdalena.kowalewska-lukuc@usz.edu.pl

Data zgłoszenia tekstu przez autora: 19.12.2024 r.; data zaakceptowania do publikacji: 18.02.2025 r.

Streszczenie

Artykuł porusza problematykę wykładni znamion i zakresu kryminalizacji czynu zabronionego polegającego na rozpowszechnianiu wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, bez jej zgody. Rozważania są pochodną tezy, według której aktualna konstrukcja art. 191a § 1 Kodeksu karnego nie pozwala na adekwatną kryminalizację wszystkich społecznie szkodliwych zachowań polegających na udostępnianiu innym osobom takiego wizerunku. W opracowaniu naświetlono zwłaszcza wątpliwości związane z prawidłową wykładnią znamienia „rozpowszechnia”. Poruszona została również kwestia wieku osoby będącej przedmiotem wykonawczym rozpowszechnienia wizerunku. Artykuł zawiera nadto propozycję nowelizacji art. 191a § 1 k.k., tak by jego zakres kryminalizacji obejmował szersze spektrum przypadków karygodnego naruszenia intymności seksualnej.

Słowa kluczowe: naruszenie intymności seksualnej, rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby, udostępnianie wizerunku, zakres kryminalizacji art. 191a Kodeksu karnego

1. Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest analiza znamion i zakresu kryminalizacji czynu zabronionego polegającego na rozpowszechnianiu wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, bez jej zgody. Czyn ten został stypizowany w polskim Kodeksie karnym¹ w art. 191a § 1 k.k., obok czynu polegającego na utrwalaniu wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, przy użyciu w tym celu wobec niej przemocy, groźby bezprawnej lub podstęp.

Oba wskazane czyny z art. 191a § 1 k.k., określane w doktrynie prawa karnego zbiorczo jako naruszenie intymności seksualnej, wykazują stałą tendencję wzrostową w statystykach przestępczości w Polsce². Zdecydowanie częstsze są jednak karalne przypadki rozpowszechniania wizerunku, o którym mowa we wspomnianym przepisie, niż jego utrwalania³. Jednocześnie sposób typizacji czynu polegającego na rozpowszechnianiu wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody zdaje się budzić poważne wątpliwości o charakterze interpretacyjnym. Okoliczność ta oczywiście powodować może problemy praktyczne w prawidłowym stosowaniu art. 191a § 1 k.k. Z przypadkiem takim autorka niniejszego opracowania zetknęła się zresztą w praktyce wymiaru sprawiedliwości⁴, co dało asumpt do podjęcia badań nad zagadnieniem typizacji i zakresu kryminalizacji (w polskim prawie karnym) tzw. naruszenia intymności seksualnej w formie utrwalania wizerunku.

Ileokroć zatem w toku dalszych rozważań będzie mowa o czynie zabronionym naruszenia intymności seksualnej, czy też po prostu o czynie z art. 191a § 1 k.k., będzie to oznaczało czyn zabroniony polegający na rozpowszechnianiu wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, bez jej zgody.

Główną tezę badawczą, która zostanie poddana weryfikacji w niniejszym artykule, jest założenie, że aktualna konstrukcja art. 191a § 1 k.k. nie pozwala na adekwatną kryminalizację wszystkich społecznie szkodliwych zachowań polegających na udostępnianiu innym osobom wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, bez zgody tej osoby. W celu przeprowadzenia tej weryfikacji wykorzystane

¹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2024 r. poz. 17 ze zm.) – dalej k.k.

² Statystyki policyjne z lat 2010–2023, <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-4/48035,Naruszenie-intymnosci-seksualnej-art-191a.html> (dostęp: 19.12.2024 r.).

³ M. Mozgawa, K. Nazar-Gutowska, *Utrwalanie lub rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby – art. 191a k.k. (analiza prawnokarna i praktyka ścigania)*, „Prawo w Działaniu” 2014/19, s. 29, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/09/Marek-Mozgawa-Katarzyna-Nazar-Gutowska-Utrwalenie-lub-rozpowszechnianie-wizerunku-nagej-osoby-art.-191a-k.k.-analiza-prawnokarna-i-praktyka-%C5%9Bcigania-7.pdf> (dostęp: 24.02.2025 r.).

⁴ Tłem tego przypadku był stan faktyczny, w którym podczas imprezy w gronie znajomych jedna z jej uczestniczek została nagrana podczas czynności seksualnej. Nie wykazano użycia przy tym przemocy, groźby bezprawnej lub podstęp. Film ten został następnie przez jego autora udostępniony w konwersacji grupowej bawiących się na imprezie znajomych. Konwersacja ta była prowadzona z wykorzystaniem jednego z popularnych komunikatorów. Ukazana na nagraniu kobieta nie wyraziła zgody na takie udostępnienie. W przedmiotowej sprawie prowadzący postępowanie przygotowawcze prokurator umorzył je, wskazując, że nie doszło do realizacji znamion czynu zabronionego z art. 191a § 1 k.k. ze względu na to, iż udostępnienie nagrania kilkunastu, z góry określonym, osobom nie stanowi rozpowszechniania.

będą następujące metody: dogmatycznoprawna, socjologicznoprawna, kontekstowa, teoretycznoprawna i prawnoporównawcza.

2. Geneza kryminalizacji naruszenia intymności seksualnej w polskim prawie karnym i *ratio legis* art. 191a § 1 k.k.

Przepis art. 191a § 1 k.k. został wprowadzony do Kodeksu karnego z 1997 r. w drodze nowelizacji z 2009 r.⁵, która weszła w życie 8.06.2010 r. Ma on zatem już swoją 15-letnią historię. Motywem jego pojawienia się w Kodeksie karnym, jak wskazuje treść uzasadnienia projektu nowelizacji, było uzupełnienie karnoprawnej ochrony osób nawiązujących kontakty seksualne „(...) przed nadużyciem ich zaufania przez drugiego uczestnika tych kontaktów, polegającym na potajemnym utrwaleniu przez niego przebiegu kontaktu lub obrazu nagiego ciała partnera. Do czasu upowszechnienia sieci telekomunikacyjnych i dostępu do nich niebezpieczeństwa płynące z braku tego rodzaju unormowań nie były nadmierne, gdyż nawet w sytuacji nadużycia zaufania w tym zakresie prawdopodobieństwo rozpowszechnienia tak utrwalonych treści nie było znaczne”⁶. Od początku zatem intencją prawodawcy było położenie nacisku na zachowania związane z rozpowszechnianiem utrwalonych intymnych wizerunków innej osoby.

Nie ulega wątpliwości, że intencja ustawodawcy była słuszna. Wprawdzie przed wspomnianą nowelizacją k.k. z 2009 r. część zachowań objętych obecnie zakresem kryminalizacji art. 191a § 1 k.k. mogła być karana na podstawie art. 191 § 1 k.k. i art. 202 k.k., jednakże wzrost liczby spraw, w których dochodziło do utrwalenia lub rozpowszechnienia wizerunku nagiej osoby, częstokroć z użyciem tzw. nowych technologii i mediów społecznościowych, uzasadniał reakcję ustawodawcy. Bardzo dobitnie potwierdzają to zresztą przywołane wyżej statystyki czynów z art. 191a § 1 k.k., które wskazują na niemal 6-krotny wzrost liczby stwierdzonych przestępstw z tego przepisu w ciągu ostatnich 10 lat (136 przestępstw w 2013 r. i 764 przestępstwa w 2023 r.)⁷.

Warto też odnotować, że przed wspomnianą nowelizacją k.k. i wprowadzeniem doń art. 191a § 1 ochrona intymnego wizerunku osoby, jako dobra osobistego, mogła być oczywiście realizowana na gruncie prawa cywilnego. Słusznie jednak zauważa Jan Kulesza, że na gruncie analizowanego czynu ochrona cywilnoprawna jawi się

⁵ Ustawa z 5.11.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2009 r. Nr 206, poz. 1589 ze zm.).

⁶ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw wraz z projektami aktów wykonawczych, druk sejmowy nr 1394, Sejm VI kadencji, s. 17, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/5AA757702D57F9DFC125751200421E77/\\$file/1394.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/5AA757702D57F9DFC125751200421E77/$file/1394.pdf) (dostęp: 19.12.2024 r.) – dalej uzasadnienie projektu.

⁷ Statystyki policyjne z lat 2010–2023, <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-prze-ciwko-4/48035,Naruszenie-intymnosci-seksualnej-art-191a.html> (dostęp: 19.12.2024 r.).

jako niewystarczająca, a oprócz tego niesie za sobą ryzyko jej niedostępności⁸. Obecna regulacja z art. 191a § 1 k.k. nie wyklucza ścieżki cywilnoprawnej, tym bardziej że ściganie stypizowanych w nim czynów odbywa się na wniosek pokrzywdzonego (art. 191a § 2 k.k.).

Ratio legis art. 191a § 1 k.k. jest zatem ochrona wolności jednostki w przedmiocie decyzji co do dysponowania swoim intymnym wizerunkiem – nagim lub w trakcie czynności seksualnej⁹. Niektórzy karniści wskazują, że jako dobro chronione na gruncie analizowanego przepisu zidentyfikować można przede wszystkim obyczajność. W związku z tym czyn zabroniony naruszenia intymności seksualnej powinien, ich zdaniem, zostać stypizowany nie w rozdziale XXIII jako czyn zabroniony przeciwko wolności, ale raczej w rozdziale XXV, jako czyn zabroniony przeciwko wolności seksualnej i obyczajności¹⁰. Rację ma jednak Radosław Krajewski, który podnosi, że zarówno utrwalanie, jak i rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby, nie musi wiązać się koniecznie ze sferą seksualną, ale może np. mieć miejsce podczas kąpieli, wizyty u lekarza czy nawet przebijania się. Ponadto, w przypadku czynów zabronionych stypizowanych w rozdziale XXV, przedmiotem ochrony są wolność seksualna i obyczajność jako kategorie samoistne, podczas gdy na gruncie art. 191a § 1 k.k. chodzi jedynie o wizerunek osoby w trakcie czynności seksualnej, a do samej czynności dochodzi dobrowolnie¹¹. Rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody jest zamachem na jej wolność, wolność związaną ze sferą intymności i intymnym wizerunkiem, ale niekoniecznie ze sferą wolności seksualnej i obyczajności¹². Słusznie wskazuje przy tym Agnieszka

⁸ J. Kulesza, *Prawnokarna ochrona wolności jednostki w kontekście zasad teorii kryminalizacji*, „Prokuratura i Prawo” 2014/6, s. 40–41.

⁹ Zob. A. Zoll, *Art. 191a*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, cz. 1, *Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, s. 606; J. Kulesza, *Prawnokarna...*, s. 39.

¹⁰ Zob. M. Mozgawa, *Art. 191a*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2024, nt 2; por. J. Kosonoga, *Art. 191a*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2024, nb 5–6. Warto również odnotować, że w toku prac nad nowelizacją Kodeksu karnego, która ostatecznie wprowadziła do niego art. 191a k.k., bezprawne rozpowszechnianie intymnego wizerunku było pierwotnie stypizowane właśnie w rozdziale XXV k.k., w art. 202b. Już wówczas Włodzimierz Wróbel wskazywał, że nie jest to odpowiednie miejsce w k.k. na kryminalizowanie tego typu zachowania, i proponował jednocześnie, by regulacja ta znalazła się w rozdziale dotyczącym przestępstw przeciwko czci i nietykalności cielesnej – zob. W. Wróbel, *Opinia prawna o rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw*, [w:] *Zmiany w kodyfikacjach karnych. Druki sejmowe: 1394, 1289, 1276, 753, 640*, Warszawa 2009, s. 33. Odnosząc się do ówczesnej propozycji W. Wróbla, zauważyć należy, że w obecnym art. 191a § 1 k.k. penalizowane jest nie tyle samo rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, które mogłyby naruszyć cześć danej osoby, ale nacisk położony jest na rozpowszechnianie czynione bez jej zgody, a więc wbrew jej woli lub przynajmniej z pogwałceniem prawa do decyzji w tym zakresie. Wydaje się, że przy takiej typizacji analizowanego czynu rzeczywiście bardziej adekwatnym rozdziałem k.k. niż rozdział XXVII jest właśnie rozdział XXIII.

¹¹ R. Krajewski, *Przestępstwo utrwalania i rozpowszechniania wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej*, „Prokuratura i Prawo” 2012/5, s. 24; por. J. Lachowski, *Art. 191a*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2023, nb 2; K. Lipiński, *Art. 191a*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, nb 3.

¹² Por. K. Witczak, *O rozpowszechnianiu wizerunku jako znamieniu przestępstwa z art. 191a k.k.* Glosa do wyroku SN z dnia 13 kwietnia 2016 r., II KK 304/15, „Palestra” 2017/7–8, s. 166.

Kilińska-Pękacz, że art. 191a § 1 k.k. kryminalizuje czyny, które naruszają wolność do decydowania o utrwaleniu lub rozpowszechnieniu wizerunku nagiego ciała lub wizerunku osoby w trakcie czynności seksualnych, ale wizerunki te nie muszą mieć charakteru treści pornograficznej¹³.

3. Znamiona naruszenia intymności seksualnej

Karalne naruszenie intymności seksualnej zostało w niniejszym artykule ograniczone do rozpowszechniania wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody. Jak już bowiem wyżej wspomniano, to właśnie ta klasa zachowań zdaje się być częstszą formą przestępnego działania na gruncie art. 191a § 1 k.k. oraz zdaje się rodzić poważniejsze problemy interpretacyjne. Aby problemy te naświetlić, konieczne jest jednak nakreślenie znamion czynu z art. 191a § 1 k.k.

Rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody jest czynem zabronionym o charakterze powszechnym. Jego sprawcą może być zasadniczo każdy. Czynność sprawcza polegać ma na rozpowszechnieniu wizerunku. Pojęcie to jest kluczowe dla bytu analizowanego czynu, a jednocześnie dla ustalenia zakresu jego kryminalizacji. Zdecydowana większość doktryny i orzecznictwa prawa karnego zgodnie wskazuje, że rozpowszechnianie wizerunku oznacza udostępnienie go bliżej nieokreślonemu, potencjalnie nieograniczonemu kręgowi osób¹⁴. Odnotować jednak należy odosobnione stanowisko R. Krajewskiego, zgodnie z którym rozpowszechnianie na gruncie art. 191a § 1 k.k. nie może być utożsamiane z czynieniem wizerunku powszechnie dostępnym¹⁵. Zdaniem R. Krajewskiego „(...) rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby lub osoby w czasie czynności seksualnej to także udostępnienie go nawet jednej osobie lub wąskiej grupie osób”¹⁶. Do różnicy poglądów w zakresie prawidłowo-

¹³ A. Kilińska-Pękacz, *Karnoprawna ochrona dziecka przed rozpowszechnianiem jego nagiego wizerunku lub wizerunku podczas czynności seksualnych na podstawie art. 191a kk*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2014/2, s. 42.

¹⁴ J. Lachowski, *Art. 191a...*, [w:] *Kodeks...*, nb 5; A. Zoll, *Art. 191a...*, [w:] *Kodeks...*, t. 2, cz. 1, *Komentarz...*, nb 9; J. Kosonoga, *Art. 191a...*, [w:] *Kodeks...*, Warszawa 2024, nb 43; M. Mozgawa, K. Nazar-Gutowska, *Utrwalanie...*, s. 14; J. Piórkowska-Flieger, *Utrwalanie lub rozpowszechnianie intymnego wizerunku innej osoby*, [w:] *Przestępstwa przeciwko wolności*, red. M. Mozgawa, Lublin 2020, s. 456–457; wyrok Sądu Rejonowego (dalej SR) w Szczycinie z 16.10.2018 r., II K 700/16, LEX nr 2592993; por. M. Jachimowicz, *Przestępstwo utrwalania wizerunku osoby nagiej lub osoby w trakcie czynności seksualnej (art. 191a KK)*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2012/2, s. 32; K. Lipiński, *Art. 191a...*, [w:] *Kodeks...*, nb 11.

¹⁵ R. Krajewski, *Przestępstwo...*, s. 27.

¹⁶ R. Krajewski, *Przestępstwo...*, s. 28. Stanowisko zbliżone do prezentowanego przez R. Krajewskiego wyrażone zostało ostatnio przez Karolinę Witczak w jej rozprawie doktorskiej poświęconej czynom zabronionym z art. 191a § 1 k.k., w której wskazuje ona, że „(...) wykładnia celowościowa przepisu art. 191a § 1 k.k. przemawia za możliwie najszerszym objęciem ochroną osoby pokrzywdzonej przestępstwem. Dlatego o rozpowszechnieniu bez zgody wyrażonej przez pokrzywdzonego można mówić w przypadku, gdy nawet jedna osoba uzyska możliwość zapoznania się z określoną treścią utrwalenia” – zob. K. Witczak, *Bezprawne utrwalanie albo rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej (art. 191a § 1 k.k.)*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2022, s. 131, https://www.bip.uni.lodz.pl/fileadmin/user_upload/Karolina_Witczak_-_Rozprawa_doktorska.pdf (dostęp: 10.02.2025 r.). Do prawidłowej wykładni art. 191a § 1 k.k. wróć w dalszej części niniejszego opracowania.

wej wykładni znamienia czynnościowego z art. 191a § 1 k.k. przyjdzie nam jeszcze powrócić w dalszej części niniejszego artykułu. Jest to bowiem kwestia kluczowa dla ustalenia zakresu kryminalizacji tego przepisu *de lege lata* oraz oceny, czy został on adekwatnie zakreślony.

W tym miejscu konieczne jest jeszcze zarysowanie pozostałych znamion naruszenia intymności seksualnej. W zakresie znamion strony przedmiotowej zwrócić trzeba uwagę na znaczenie sformułowań „wizerunek nagiej osoby” oraz „wizerunek osoby w trakcie czynności seksualnej”. Samo pojęcie „wizerunku” jest raczej bardziej domeną rozważań nauki prawa cywilnego niż karnego¹⁷. Rację ma jednak Jacek Kosonoga, że na gruncie art. 191a § 1 k.k. należy zwrócić uwagę na znaczenie całego wyrażenia normatywnego, tj. właśnie wizerunku nagiej osoby oraz wizerunku osoby w trakcie czynności seksualnej¹⁸. Wizerunek bez wątpienia musi być odwzorowaniem, podobizną danej osoby, pozwalającą na rozpoznanie tej osoby jako konkretnej jednostki.

Rację ma Marek Mozgawa, który stwierdza, że „zasadne jest wąskie rozumienie słowa «wizerunek» jako obrazu osoby (osób) zarejestrowanego za pomocą technicznych środków rejestracji obrazu (z wyłączeniem zatem portretów, rysunków sporządzonych przy użyciu pędzla, kredek, ołówków itp., przemawia za tym bowiem wykładnia celowościowa)”¹⁹. Zasada *ultima ratio* prawa karnego nakazuje przyjąć, że szersza ochrona wizerunku – w postaci rysunku, wizerunku audialnego, czy też innych podobnych form odwzorowania – powinna być raczej domeną prawa cywilnego²⁰.

Wizerunek nagiej osoby w kontekście przedmiotu ochrony z art. 191a § 1 k.k. należy rozumieć jako wizerunek osoby z obnażonymi miejscami intymnymi. Jak słusznie wskazuje J. Kosonoga, chodzi tu o te części ciała, które ze względu na obyczajność i z uwagi na kontekst seksualny są z reguły zakrywane przed osobami trzecimi²¹. Natomiast wizerunek osoby w trakcie czynności seksualnej wymaga odwołania się do pojęcia samej „czynności seksualnej”. Czynność taka to nie tylko obcowanie płciowe, ale również inne czynności seksualne, czyli takie, które polegają na kontakcie cielesnym o seksualnym zaangażowaniu²².

Wyjaśniania wymaga nadto również samo znamię osoby. Oczywiście jest, że w kontekście nagości oraz uczestniczenia w czynności seksualnej chodzić może tylko o osobę fizyczną, tj. człowieka. Problematyczna może być jednak odpowiedź na pytanie, czy na gruncie art. 191a § 1 k.k. znamię to, tj. pojęcie „osoby fizycznej”, można

¹⁷ Szerzej J. Kosonoga, *Art. 191a*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2025, nb 2.

¹⁸ J. Kosonoga, *Art. 191a...*, [w:] *Kodeks...*, Warszawa 2025, nb 3.

¹⁹ M. Mozgawa, *Art. 191a...*, [w:] *Kodeks...*, nb 7.

²⁰ Szerzej nt. pojęcia „wizerunku” na gruncie art. 191a § 1 k.k. zob. K. Witczak, *Komparatystyczne ujęcie pojęć „wizerunek”, „utrwalanie” i „rozpowszechnianie” w ujęciu art. 23 k.c., art. 81 ust. 1 pr. aut. oraz art. 191a k.k.*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2017/2, s. 83–94.

²¹ J. Kosonoga, *Art. 191a...*, [w:] *Kodeks...*, Warszawa 2025, nb 9; por. wyrok Sądu Najwyższego z 28.07.2021 r., IV KK 345/21, LEX nr 3292476.

²² Zob. M. Mozgawa, *Art. 191a...*, [w:] *Kodeks...*, nb 4; por. M. Kowalewska-Łukuć, *Prostytucja, usługi seksualne i przestępstwa okolo prostytutki w prawie karnym – próba uporządkowania pojęć*, „Prawo w Działaniu” 2022/51, s. 99, <https://doi.org/10.32041/pwd.5107> (dostęp: 24.02.2025 r.).

i należy jakoś zawęzić ze względu na wiek tej osoby. Problem ten został już zresztą dostrzeżony w doktrynie. Wskazuje się bowiem, że w przypadku małych dzieci, w szczególności niemowląt, rozpowszechnianie ich wizerunku może pozostawać niekaralne na gruncie art. 191a § 1 k.k.²³ Zagadnienie to zostanie szerzej zanalizowane w dalszej części niniejszego opracowania.

Dla bytu czynu z art. 191a § 1 k.k. kluczowy jest jeszcze brak zgody osoby, której wizerunek zostaje rozpowszechniony. Wynika to wprost z brzmienia analizowanego przepisu i dobra prawnego chronionego na jego gruncie, tj. wolności jednostki w przedmiocie decyzji co do dysponowania swoim intymnym wizerunkiem. Rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej za jej zgodą czyni takie rozpowszechnianie legalnym. Co istotne, zgoda taka nie może być domniemywana²⁴.

Dopełniając rozważania dotyczące znamion strony przedmiotowej analizowanego czynu z art. 191a § 1 k.k., zgodzić należy się z poglądem, że jest to czyn o charakterze formalnym²⁵. Nie jest konieczne, by na skutek rozpowszechnienia ktokolwiek rzeczywiście zapoznał się z udostępnionym wizerunkiem danej osoby.

W zakresie znamion strony podmiotowej stwierdzić natomiast należy, że ograniczona jest ona do umyślności, przy czym możliwe są obie postacie zamiaru, tj. zarówno zamiar bezpośredni, jak i zamiar ewentualny.

4. Znamię rozpowszechniania a zakres kryminalizacji art. 191a § 1 k.k.

Wspomniane już na wstępie niniejszego artykułu wątpliwości co do zakresu kryminalizacji art. 191a § 1 k.k., tj. czynu zabronionego polegającego na rozpowszechnianiu wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody, nakreślone zostały pokrótce w toku analizy znamion tego czynu. Mowa tu o wątpliwościach dotyczących znamienia rozpowszechniania oraz ewentualnego ograniczenia, przez kryterium wieku, grona osób, które mogą być przedmiotem wykonawczym czynu z art. 191a § 1 k.k.

Bliższą analizę sygnalizowanych wątpliwości warto rozpocząć od znamienia rozpowszechniania. Jako znamię czynnościowe stanowi ono bowiem trzon naruszenia intymności seksualnej. Jak już wcześniej wskazano, większość doktryny prawa karnego stoi na stanowisku, że rozpowszechnianie wizerunku oznacza udostępnienie go szerokiemu, bliżej nieokreślonemu kręgowi osób, czynienie go powszechnie, czyli ogólnie, dostępnym. Odmienne stanowisko prezentuje R. Krajewski, wskazując, że na gruncie art. 191a § 1 k.k. przez rozpowszechnienie można rozumieć udostępnienie

²³ Zob. M. Mozgawa, *Art. 191a...*, [w:] *Kodeks...*, nb 8; R. Krajewski, *Przestępstwo...*, s. 31.

²⁴ Szerzej R. Krajewski, *Przestępstwo...*, s. 36.

²⁵ Zob. K. Lipiński, *Art. 191a...*, [w:] *Kodeks...*, nb 13; M. Królikowski, *Art. 191a*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, *Komentarz do artykułów 117–221*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2023, nb 19.

wizerunku nawet jednej osobie lub wąskiej grupie osób²⁶. Węższa, prezentowana przez resztę doktryny, interpretacja tego znamienia stoi, zdaniem R. Krajewskiego, w sprzeczności z *ratio legis* art. 191a § 1 k.k. i gdyby takie ukształtowanie zakresu ochrony tego przepisu przyświecało ustawodawcy, to wprost dałby temu wyraz, jak uczynił to na gruncie art. 241 k.k., przez dookreślenie rozpowszechniania mianem publiczne²⁷.

Wskazany argument R. Krajewskiego wart jest rozważenia. Jeśli bowiem ustawodawca raz posługuje się w k.k. znamieniem rozpowszechniania (np. art. 191a § 1 k.k.), a raz rozpowszechniania publicznego (np. art. 241 k.k.), to biorąc pod uwagę zakaz wykładni synonimicznej, zakresy znaczeniowe tych dwóch pojęć nie powinny być tożsame. Nasuwa się logiczny wniosek, że z pewnością nie każde rozpowszechnianie jest publicznym rozpowszechnianiem. Jaka jest wobec tego między tymi dwoma wyrażeniami różnica? Wydaje się, że rację ma Marek Bielski, gdy wskazuje, że znamienia „publicznie” używa się w polskim prawie karnym właśnie na określenie sytuacji, „w której dany przekaz może dotrzeć do nieograniczonego liczbowo kręgu osób”²⁸. Publiczne rozpowszechnianie to zatem takie, które udostępnia daną treść nieograniczonemu kręgowi odbiorców. Jeżeli krąg ten, nawet bardzo liczny, jest w jakiś sposób ograniczony, rozpowszechnianie nie jest publiczne²⁹.

Rozpowszechnianie, bez dookreślenia go jako publiczne, nie musi zatem być skierowane do nieograniczonego kręgu osób. Słusznie więc konstatuje M. Bielski, choć na płaszczyźnie art. 202 k.k., że rozpowszechnianie polega na umożliwieniu zapoznania się z czymś osobom trzecim, niezależnie od tego, czy krąg tych osób jest w jakiś sposób ograniczony, czy też nie³⁰. Wracając na grunt art. 191a § 1 k.k. i rozpowszechniania wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody, stwierdzić zatem należy, że znamię czynnościowe będzie zrealizowane zarówno przez umożliwienie zapoznania się z takim wizerunkiem nieograniczonemu kręgowi osób, jak i kręgowi w jakiś sposób zakreślonymu.

Wydaje się jednak, że R. Krajewski, negując dominujące w doktrynie prawa karnego twierdzenie co do prawidłowej wykładni znamienia „rozpowszechnia”

²⁶ Jako przykład takiej realizacji znamion czynu z art. 191a § 1 k.k. R. Krajewski podaje wykonanie przez chłopaka zdjęć swojej nagiej dziewczynie i udostępnienie później tych zdjęć bez jej wiedzy swoim kolegom. Jak wskazuje R. Krajewski, „(...) nie sposób byłoby uznać jego zachowanie za bezkarne, wszak nadużyłby on jej zaufania, ale przede wszystkim dopuściłby się zamachu na sferę jej wolności” – R. Krajewski, *Przestępstwo...*, s. 28. Zdaje się, że podobnie można ocenić przypadek udostępnienia wizerunku, o którym wspominał we wstępie do niniejszego artykułu. Również przykład z orzecznictwa przytoczony przez K. Witczak dotyczy sytuacji, w której wizerunek nagiej osoby i jednocześnie osoby w trakcie czynności seksualnej został udostępniony wąskiemu, kilkuosobowemu kręgowi – zob. K. Witczak, *Bezprawne...*, s. 131; wyrok SR w Szczycinie z 16.10.2018 r., II K 700/16, LEX nr 2592993. Zdaniem K. Witczak (jak już zacytowano wyżej) o rozpowszechnieniu na gruncie art. 191a § 1 k.k. bez zgody wyrażonej przez pokrzywdzonego można mówić w przypadku, gdy nawet jedna osoba uzyska możliwość zapoznania się z intymnym wizerunkiem – K. Witczak, *Bezprawne...*, s. 131.

²⁷ R. Krajewski, *Przestępstwo...*, s. 28.

²⁸ M. Bielski, Art. 202, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, cz. 1, *Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, nb 24.

²⁹ Zob. M. Bielski, Art. 202..., [w:] *Kodeks...*, t. 2, cz. 1, *Komentarz...*, nb 24.

³⁰ M. Bielski, Art. 202..., [w:] *Kodeks...*, t. 2, cz. 1, *Komentarz...*, nb 24.

na gruncie art. 191a § 1 k.k., ma rację tylko częściowo. Słusznie podnosi, że ustawodawca na gruncie tego przepisu nie sformułował wymogu, iż rozpowszechnianie ma się dokonywać publicznie, tak jak na gruncie art. 241 k.k. Twierdzenie jednak, że o rozpowszechnianiu można mówić także wówczas, gdy wizerunek został udostępniony tylko jednej osobie lub wąskiej grupie osób, może być już uznane za zbyt daleko idące. Stoi ono bowiem w sprzeczności z rezultatami wykładni językowej art. 191a § 1 k.k. Derywacyjna koncepcja wykładni prawa pozwala oczywiście, by jednoznaczne rezultaty wykładni językowej poddać interpretacji z wykorzystaniem dyrektyw funkcjonalnych³¹. Odpowiedzi wymaga jednak pytanie, czy ich zastosowanie mogłoby doprowadzić do rezultatów odmiennych niż te uzyskane w drodze wykładni językowej. Odpowiedź ta zależy od tego, czy wykorzystując dyrektywy celowościowe, dojdziemy do wniosku, że art. 191a § 1 k.k. ma na celu ochronę przed udostępnianiem utrwalonego intymnego wizerunku innej osoby, zarówno dużej, jak i małej grupie osób, a nawet jednej osobie. Do takiego wniosku chyba doszedł R. Krajewski, który wskazał, że odmienna niż jego interpretacja rozpowszechniania jest nieuprawniona, „gdyż stanowiłaby ona przejaw wykładni zwięzającej dokonanej wbrew *ratio legis* przepisu, który ma przecież w jak najszerszym zakresie chronić ludzi przed nadużyciami w przedmiotowym zakresie”³². Wydaje się jednak, że argumentować można też odwrotnie. Gdyby bowiem ustawodawca chciał na gruncie art. 191a § 1 k.k. chronić absolutnie każde udostępnienie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody, to posłużyłby się właśnie znamieniem „udostępnia” lub innym o podobnym znaczeniu, a nie znamieniem „rozpowszechnia”. Nadto w ramach założeń intelektualnych dotyczących prawodawcy mieści się założenie, że prawodawca, używając jakiegoś zwrotu, liczy się z wypowiedziami orzecznictwa i literatury prawniczej co do tego zwrotu³³. Te zaś w zakresie pojęcia „rozpowszechniania” są zasadniczo zbieżne w rozumieniu go jako udostępnienia czegoś szerszemu gronu osób.

Wydaje się zatem, że odpowiedź na pytanie o to, czy zachodzi rozbieżność wyników wykładni art. 191a § 1 k.k., uzyskanych w drodze dyrektyw językowych i funkcjonalnych, nie jest oczywista. Nie do końca bowiem wiadomo, jaki zakres ochrony / zakres kryminalizacji chciał wykreować ustawodawca na gruncie art. 191a § 1 k.k. Dodatkowo zwrócić należy uwagę, że *de lege lata* stanowisko R. Krajewskiego jest narażone na zarzut stosowania wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawcy oraz godzi w zasadę *nullum crimen sine lege stricta*. Podzielić można zatem pogląd R. Krajewskiego, że znamię „rozpowszechnia” nie musi koniecznie oznaczać rozpowszechniania publicznego, lecz skierowanie do ograniczonego kręgu osób. Nie można jednak zgodzić się z R. Krajewskim, że może to być krąg kilkuosobowy, czy nawet składający się z tylko jednej osoby. Wyklucza to językowe znacznie słowa „rozpowszechnia”. Konkludując, należy więc stwierdzić, że poza aktualnym zakresem kryminalizacji art. 191a § 1 k.k. pozostają przypadki udostępnienia wizerunku nagiej

³¹ Zob. M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2010, s. 238.

³² R. Krajewski, *Przestępstwo...*, s. 28.

³³ Zob. M. Zieliński, *Wykładnia...*, s. 303.

osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, bez jej zgody, tylko jednej osobie lub wąskiej (kilkuosobowej) z góry określonej grupie osób.

Nie oznacza to jednak, że taki stan jest pożądany. Argumentem może tu być wspomniany już przykład, którym posłużył się R. Krajewski, tj. *casus* chłopaka wykonującego zdjęcia swojej nagiej dziewczynie i udostępniającego je następnie bez jej wiedzy i zgody swoim kolegom, który to przykład, z racji swej karygodności, zdaje się zasługiwać na kryminalizację³⁴. Rację ma także K. Witczak, wskazująca, że „Nie ulega wątpliwości, iż dla pokrzywdzonego może okazać się bardziej dolegliwy czyn w postaci rozpowszechniania kilku oznaczonym osobom za pośrednictwem narzędzi umożliwiających dalsze udostępnianie treści, aniżeli w przypadku okazania tego rodzaju utrwalenia kręgowi odbiorców, nieznanym pokrzywdzonemu. (...) udostępnienie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej osobom, które znają pokrzywdzonego lub łączą je z nią powiązania (np. relacja pracodawca-pracownik czy kontrahenci) może również skutkować poważnymi następstwami dla ofiary”³⁵.

Analizując przypadki udostępnienia wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej wąskiemu kręgowi osób (czy nawet jednej osobie) w kontekście mierników stopnia społecznej szkodliwości czynu z art. 115 § 2 k.k., zwrócić trzeba szczególną uwagę na rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu oraz motywację sprawcy. Niejednokrotnie bowiem udostępnienie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej wąskiemu kręgowi osób, lecz specjalnie dobranemu przez sprawcę³⁶, będące w istocie właśnie sposobem i okolicznościami popełnienia czynu, będzie decydowało o większych rozmiarach wyrządzonej szkody, czy nagannej motywacji sprawcy³⁷, niż rozpowszechnienie takiego wizerunku bardzo szerokiemu lub nawet nieograniczonemu, ale anonimowemu kręgowi osób. Rozpowszechnienie dużemu kręgowi osób, czy nawet rozpowszechnienie publiczne, ale niecelowane i niegwarantujące dotarcia danego wizerunku do konkretnych osób, w jakiś sposób znaczących dla pokrzywdzonego, może być w konkretnych układach sytuacyjnych mniej społecznie szkodliwe niż udostępnienie wizerunku kilku albo kilkunastu osobom. Z tego względu jako zasadne jawi się rozważenie nowelizacji treści art. 191a § 1 k.k. tak, by

³⁴ Podobnie – przykład przywołany przeze mnie we wstępie niniejszego artykułu.

³⁵ K. Witczak, *Bezprawne...*, s. 131.

³⁶ Mogą to być np. osoby najbliższe, współpracownicy, partnerzy biznesowi lub osoby po prostu w jakiś sposób ważne dla pokrzywdzonego.

³⁷ Za naganą można uznać np. motywację podbudowaną chęcią zemsty, dążeniem do wyrządzenia jak najbardziej dotkliwej krzywdy, czy też zamiarem „zniszczenia życia” danej osoby. W anglojęzycznych opracowaniach można się zresztą spotkać z określeniem „*revenge porn*” na określenie przypadków rozpowszechniania czy ujawnienia intymnego wizerunku innej osoby bez jej zgody, zazwyczaj przez jej byłego partnera / była partnerkę – zob. m.in. S.W. Fallik, E. Stone, D. Victory, T. Markevitch, R. Salvo, A. Mallalieu, *Revenge Porn: A Critical Content Analysis of the Nation's Laws and Reflection upon Social Science Research*, „Criminology, Criminal Justice, Law & Society” 2022/23, s. 1 i n.; D.K. Citron, M.A. Franks, *Criminalizing Revenge Porn*, „Wake Forest Law Review” 2014/49, s. 1 i n., https://scholarship.law.bu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1643&context=faculty_scholarship (dostęp: 25.02.2025 r.); K.M. Brady, *Revenge in Modern Times: The Necessity of a Federal Law Criminalizing Revenge Porn*, „Hastings Women's Law Journal” 2017/1, s. 3 i n.

mógł on objąć również przypadki udostępniania pojedynczym osobom wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody.

Znowelizowana treść art. 191a § 1 k.k., pozwalająca objąć kryminalizacją sygnalizowane stany faktyczne, mogłaby przyjąć następującą postać: „Kto utrwała wizerunek nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, używając w tym celu wobec niej przemocy, groźby bezprawnej lub podstępny, albo **wizerunek nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody udostępnia innej osobie**, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”.

Znamieniem udostępnienia ustawodawca posługuje się w k.k. kilkunastokrotnie, np. na gruncie art. 223a czy 223b, w kontekście udostępnienia informacji dotyczących życia prywatnego. W ramach tego znamienia mieści się każde zachowanie umożliwiające innej osobie dostęp do jakiegoś przedmiotu czy informacji. Posłużenie się tym znamieniem na gruncie art. 191a § 1 k.k. umożliwiłoby reakcję karną także na takie przypadki naruszenia intymności seksualnej, w których wizerunek nie jest udostępniany szerokiemu kręgowi osób. Użycie zaś w treści znowelizowanego przepisu znamienia „innej osobie” stworzyłoby możliwość penalizowania karygodnych przypadków takiego udostępnienia nawet jednej osobie.

Aktualne brzmienie art. 191a § 1 k.k., wbrew przywołanemu stanowisku R. Krajewskiego³⁸, jak również K. Witczak³⁹, na to nie pozwala. Decydujące znaczenie mają w tym zakresie wskazane już wyżej rezultaty wykładni językowej, której nie sposób przełamać z wykorzystaniem dyrektyw funkcjonalnych wykładni⁴⁰. Ponadto wspomniane już założenie intelektualne dotyczące prawodawcy nakazuje zakładać, że zna on dominujące stanowisko doktryny co do znamienia „rozpowszechnia”. Wreszcie, jak już wskazywano, uznanie, że na gruncie obecnego brzmienia art. 191a § 1 k.k. słowo „rozpowszechnia” oznacza również udostępnianie kilku określonym osobom lub nawet jednej osobie, byłoby wykładnią rozszerzającą na niekorzyść sprawcy i godziłoby dosyć poważnie w zasadę *nullum crimen sine lege*.

Argumentem mogącym również przemawiać za zasadnością zmiany brzmienia art. 191a § 1 k.k. przez zastąpienie znamienia „rozpowszechnia” znamieniem „udostępnia innej osobie” jest sposób karnoprawnej regulacji czynów zbliżonych do naruszenia intymności seksualnej w innych państwach. W polskiej nauce prawa karnego ciekawą analizę prawnoporównawczą przeprowadziła już w tym zakresie

³⁸ R. Krajewski, *Przestępstwo...*, s. 31.

³⁹ K. Witczak, *Bezprawne...*, s. 131-132 i 328; A. Kilińska-Pękacz, *Karnoprawna...*, s. 48.

⁴⁰ Niewystarczającym argumentem na rzecz rzekomo jasnej intencji prawodawcy co do zakresu kryminalizacji art. 191a § 1 k.k. jest również treść uzasadnienia projektu nowelizacji, na którą powołuje się K. Witczak – zob. uzasadnienie projektu, s. 18; K. Witczak, *Bezprawne...*, s. 132. Rzeczywiście autorzy uzasadnienia przywołują przykład sprawy, w której mężczyzna po rozpadzie związku rozpowszechnił w internecie film z przebiegu zbliżeń z kobietą. Z utrwalonych materiałów zmontował film pozwalający na identyfikację kobiety i poinformował grono jej znajomych o fakcie i miejscu udostępnienia filmu – zob. uzasadnienie projektu, s. 18. Zauważyć jednak trzeba, że przywołanie w uzasadnieniu projektu nowelizacji przedmiotowej sprawy miało posłużyć tylko jako argument na rzecz tego, iż sprawy związane z utrwalaniem i udostępnianiem intymnego wizerunku są i będą coraz częstsze. Ponadto z lakonicznego opisu tej sprawy wynika, że intymny wizerunek kobiety został udostępniony w internecie, a więc prawdopodobnie jednak potencjalnie nieograniczonemu kręgowi odbiorców.

Joanna Piórkowska-Flieger⁴¹. Jak wynika z przedstawionych przez nią wyników, np. maltański kodeks karny przewiduje odpowiedzialność karną za ujawnienie prywatnych zdjęć seksualnych lub filmów danej osoby, bez jej zgody, jeżeli sprawcy towarzyszył zamiar spowodowania cierpienia, krzywdy emocjonalnej lub krzywdy innej natury. Jednocześnie maltański ustawodawca sprecyzował, że znamie „prywatny” oznacza brak przeznaczenia do użycia publicznego. Ujawnienie zaś to zarówno rozpowszechnianie, jak i publikacja, dystrybucja, handel czy po prostu nieautoryzowane wykorzystanie⁴². W grupie przykładów z systemu *common law*, w kontekście analizowanej problematyki, warto zwrócić uwagę na regulacje karnoprawne w Australii Zachodniej i Kanadzie, a także na stanowe regulacje w Stanach Zjednoczonych Ameryki (dalej USA). W Australii Zachodniej czynem zabronionym jest rozprowadzanie, rozumiane również jako udostępnianie, intymnego wizerunku innej osoby bez jej zgody. Podobnie rzecz wygląda w Kanadzie – karalne pozostaje publikowanie, rozpowszechnianie, transmitowanie, sprzedawanie, udostępnianie lub reklamowanie intymnego wizerunku innej osoby w przypadku wiedzy lub przypuszczenia, że nie wyraziła ona na to zgody. Analogicznie w stanie Waszyngton karalne jest ujawnienie intymnego wizerunku innej osoby, bez jej zgody⁴³.

We wskazanych wyżej za J. Piórkowską-Flieger systemach prawa karnego karalne pozostaje zatem nie tylko rozpowszechnienie intymnego wizerunku, ale również jego udostępnienie czy też ujawnienie⁴⁴. Zaproponowane wyżej rozszerzenie zakresu kryminalizacji art. 191a § 1 k.k. nie byłoby zatem jakimś wyjątkiem, wykraczającym poza zasadę *ultima ratio* prawa karnego. Potwierdzają to zresztą systemy prawa karnego nieobjęte zakresem badań J. Piórkowskiej-Flieger, np. w innych stanach USA (New Jersey, Alaska, Teksas, Kalifornia, Idaho, Utah)⁴⁵, a także w Wielkiej Brytanii, gdzie *Domestic Abuse Act* z 2021 r. wprowadzono do *Criminal Justice and Courts Act* z 2015 r. – karalność nie tylko ujawnienia intymnego wizerunku, ale również groźby takiego ujawnienia⁴⁶. Odnotować jednak należy, że niektóre regulacje wymagają określonego celu działania sprawcy, czy też konkretnego zamiaru. Przykładowo w kalifornijskim kodeksie karnym mowa jest o zamiarze spowodowania poważnych cierpień emocjonalnych (*serious emotional distress*)⁴⁷. Karalność nie tylko rozpowszechniania, ale także udostępniania, intymnego wizerunku innej osoby bez jej

⁴¹ J. Piórkowska-Flieger, *Utrwalanie...*, s. 432–439.

⁴² Zob. J. Piórkowska-Flieger, *Utrwalanie...*, s. 433–434.

⁴³ Zob. J. Piórkowska-Flieger, *Utrwalanie...*, s. 434–435.

⁴⁴ Odnotować trzeba także regulacje prawne innych państw, w których podobnie jak w obecnym art. 191a § 1 k.k. mowa jest o „rozpowszechnianiu”, nie zaś o udostępnianiu intymnego wizerunku. Przykładem może być irlandzkie prawo karne i obowiązująca w nim od kilku lat regulacja *Harassment, Harmful Communications and Related Offences Act 2020* – zob. M. Kuzmich, *Naked in the Eyes of the Law: Criminal Law Perspective on Nudity in Chosen European Jurisdictions in the Context of Innovative Technologies*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 2023/3–4, s. 325–345, <https://doi.org/10.1163/15718174-bja10049> (dostęp: 25.02.2025 r.).

⁴⁵ Zob. D.K. Citron, M.A. Franks, *Criminalizing...*, s. 13.

⁴⁶ <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2021/17/part/6/crossheading/disclosure-of-private-sexual-photographs-and-films/enacted> (dostęp: 25.02.2025 r.).

⁴⁷ Zob. M. Šepec, *Revenge Pornography or Non-Consensual Dissemination of Sexually Explicit Material as a Sexual Offence or as a Privacy Violation Offence*, „International Journal of Cyber Criminology” 2019/2, s. 421.

zgody pojawia się również w ustawodawstwie karnym państw Unii Europejskiej. Przykładem może być Francja, gdzie zgodnie z art. 226-2-1 francuskiego kodeksu karnego karalne jest udostępnianie publicznie lub osobie trzeciej treści (nagrań lub zdjęć) mających charakter seksualny bez zgody osoby, której dotyczą, nawet jeżeli treści zostały wykonane za pierwotną zgodą tej osoby⁴⁸. Co ciekawe, karalne pozostaje również rozpowszechnianie lub ujawnianie nagrań lub zdjęć niemających zabarwienia seksualnego, jeżeli naruszają one prywatność, tj. zostały wykonane bez zgody danej osoby, w miejscu dla niej prywatnym. Podobnie rzecz wygląda w hiszpańskim prawie karnym. Zgodnie z art. 197 ust. 7 hiszpańskiego kodeksu karnego karalne jest ujawnienie lub udostępnienie bez zgody (*sin autorización*) osobom trzecim zdjęć lub nagrań wykonanych za pierwotną zgodą pokrzywdzonego, jeżeli takie ujawnienie poważnie narusza prywatność⁴⁹. Znamieniem nie jest zatem intymny czy seksualny charakter udostępnianych treści. Wystarczy, że zostały one wykonane w prywatnym miejscu, ujawnione bez zgody i naruszyły prywatność pokrzywdzonego⁵⁰.

Szerszy przegląd ustawodawstw karnych innych państw w przedmiocie zakresu karalności naruszenia intymności seksualnej z pewnością przekroczyłby ramy niniejszego opracowania. Na podstawie przytoczonych przykładów można jednak skonstatować, że karalność nie tylko rozpowszechniania, ale też udostępniania (nawet jednej osobie), utrwalenia czyjegoś intymnego wizerunku nie jest wyjątkiem. To również może być argument przemawiający za rozważeniem zasadności zaproponowanego przeze mnie postulatu *de lege ferenda*.

Rozważając zasadność szerszej kryminalizacji naruszenia intymności seksualnej, stwierdzić zatem można, że w przypadku ujawnienia, czy też udostępnienia, intymnego wizerunku bardzo wąskiemu kręgowi osób, czy nawet jednej osobie, dochodzi do naruszenia tożsamesgo dobra prawnego jak w przypadku rozpowszechniania takiego wizerunku. Naruszona zostaje bowiem wolność danej osoby do decydowania o ujawnianiu innym swojego intymnego wizerunku. Czy takie dobro prawne wymaga karnoprawnej ochrony? Wydaje się, że skala zjawiska naruszenia intymności seksualnej (liczba popełnianych czynów), jak również ich konsekwencje wykraczające już poza znamiona art. 191a § 1 k.k., jak np. poważne krzywdy emocjonalne czy targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, wskazują, że taka ochrona jest konieczna⁵¹. Zasada subsydiarności prawa karnego nie zostałaby zatem nadwyrężona.

⁴⁸ https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000033207318 (dostęp: 25.02.2025 r.).

⁴⁹ https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (dostęp: 25.02.2025 r.).

⁵⁰ Zob. M. Šepec, *Revenge...*, s. 431.

⁵¹ Również J. Kulesza zauważa, że wolność chroniona na gruncie art. 191a § 1 k.k. ściśle łączy się z godnością człowieka, a rozmiary „(...) wyrządzonej lub grożącej szkody nie ograniczają się jedynie do tego, co wynika wprost z wykładni znamion, a w szczególności przedmiotu ochrony, lecz obejmują również szkody w psychice pokrzywdzonego” – J. Kulesza, *Prawnokarna...*, s. 39. Podnoszona już w tekście okoliczność niewystarczającej ochrony cywilnoprawnej również może być argumentem na rzecz zasadności szerszej kryminalizacji na gruncie art. 191a § 1 k.k. – por. J. Kulesza, *Zarys teorii kryminalizacji*, „Prokuratura i Prawo” 2014/11–12, s. 102.

5. Dziecko jako pokrzywdzony czynem z art. 191a § 1 k.k.

Druga z kwestii problemowych, która uwidoczniła się przy analizie znamion czynu z art. 191a § 1 k.k., to użyte w tym przepisie znamię osoby, której wizerunek jest rozpowszechniany. Jak już wyżej wspomniano, w doktrynie dostrzeżono złożoność zagadnienia rozpowszechniania zdjęć nagich małych dzieci, głównie niemowląt⁵². Częstokroć to właśnie rodzice lub opiekunowie dziecka rozpowszechniają taki wizerunek i jednocześnie są podmiotami, które mogą w imieniu dziecka wyrazić zgodę na takie rozpowszechnianie. Odnosząc się do tej kwestii, zauważyć trzeba, że wykładnia językowa znamienia „osoba” jest na gruncie art. 191a § 1 k.k. jednoznaczna. Ponadto, respektując zakaz wykładni homonimicznej, należałoby stwierdzić, że nie sposób, także na gruncie art. 191a § 1 k.k., ograniczać zakresu pojęcia „osoby”, w zależności od jej wieku⁵³. Wszak nie zrobił tego też ustawodawca.

Tymczasem dość powszechne w ostatnich latach stają się przypadki tzw. *sharentingu*, czyli udostępniania przez rodziców, głównie w mediach społecznościowych, treści dotyczących ich dzieci⁵⁴. Wśród tych treści pojawiają się niekiedy zdjęcia oraz nagrania przedstawiające dzieci częściowo lub całkowicie nagie⁵⁵. Oczywiście nie tylko rodzice mogą być sprawcami rozpowszechniania intymnego wizerunku dziecka.

Wydaje się, że nie sposób z góry przesądzić, że każdy przypadek rozpowszechniania wizerunku nagiego dziecka, w tym także niemowlęcia, powinien skutkować odpowiedzialnością karną na gruncie art. 191a § 1 k.k. i nie ma znaczenia wiek potencjalnego pokrzywdzonego ani jego relacja ze sprawcą, np. dziecko – rodzic. Analogicznie nie sposób przesądzić, że każdy z takich przypadków będzie, ze

⁵² Zob. R. Krajewski, *Przestępstwo...*, s. 31; M. Mozgawa, K. Nazar, *Nagość człowieka z perspektywy prawa karnego*, „Prawo w Działaniu” 2023/55, s. 33, <https://doi.org/10.32041/pwd.5502> (dostęp: 24.02.2025 r.); A. Drapała, *Parental trolling w świetle uregulowań polskiej ustawy karnej*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2018/23, s. 81.

⁵³ Zob. B. Filek, *Wizerunek nagiej osoby jako znamię przestępstwa z art. 191a § 1 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2012/7–8, s. 63.

⁵⁴ Zob. J. Maniszewska-Ejsmont, *Sharenting a prawa dziecka – rozważania nad władzą rodzicielską w dobie mediów społecznościowych*, „Palestra” 2022/4, s. 74; W. Grabalska, R. Wielki, *Czy dzieci powinny trafiać do sieci? Prawne i kryminologiczne aspekty zjawiska sharentingu*, „Prawo w Działaniu” 2022/49, s. 51–52, <https://doi.org/10.32041/pwd.4904> (dostęp: 24.02.2025 r.); G.F. Lendvai, *Sharenting as a regulatory paradox – a comprehensive overview of the conceptualization and regulation of sharenting*, „International Journal of Law, Policy and the Family” 2024/1, s. 3, <https://doi.org/10.1093/lawfam/ebae013> (dostęp: 24.02.2025 r.).

⁵⁵ Drugim, prawdopodobnie jeszcze bardziej niepokojącym, zjawiskiem ostatnich lat jest tzw. *sexting*, polegający na udostępnieniu innej sobie, najczęściej przez wysłanie za pomocą komunikatora, swoich intymnych zdjęć lub nagrań. Zjawisko to zdaje się być szczególnie niebezpieczne wśród nastolatków. Badanie przeprowadzone na grupie polskich nastolatków w 2014 r. wskazują, że ok. 11% z nich udostępniło innym osobom swój intymny wizerunek – zob. S. Wójcik, K. Makaruk, *Seksting wśród polskiej młodzieży. Wyniki badania ilościowego*, Warszawa 2014, s. 11, https://fdds.pl/_Resources/Persistent/c/c/8/f/cc8fee410093693294ae8b7fbf39b2c0d9322b41/Wojcik_Makaruk_Seksting_wśród_polskiej_młodzieży.pdf (dostęp: 12.02.2024 r.). Prognozować można, że obecnie, po 10 latach, w związku z rozwojem mediów społecznościowych i dostępu dzieci np. do smartfonów wynik ten jest wyższy. Zjawisko *sextingu* może być istotne w kontekście art. 191a § 1 k.k. o tyle, że częstokroć wizerunek taki był przez pierwotnego adresata rozpowszechniany dalej, przekazany kolejnym odbiorcom. *Sexting* może stanowić zatem kryminologiczne podłoże do czynów odpowiadających znamionom z art. 191a § 1 k.k., sam jednak tych znamion nie wypełnia. Nie będzie więc przedmiotem dalszych rozważań.

względem na subminimalny poziom społecznej szkodliwości, poza zakresem potrzeby karnoprawnej reakcji. Przykładem może tu być sprawa, w której zapadł prawomocny wyrok skazujący za czyn z art. 191a § 1 k.k. wobec mężczyzny, który opublikował na portalu Facebook zdjęcie swojego 2-letniego syna. Na zdjęciu chłopiec był nagi. W jednej ręce trzymał butelkę piwa, w drugiej swoje genitalia. Na publikację zdjęcia nie wyraziła zgody matka dziecka. Sąd II instancji orzekający w przedmiotowej sprawie w uzasadnieniu wyroku wskazał, że art. 191a k.k. obejmuje ochroną wizerunek każdego człowieka, niezależnie od wieku. Sąd zwrócił nadto uwagę na różnice w publikowaniu zdjęcia nagiego dziecka w zamkniętym gronie osób najbliższych i publikowaniu go dla ogółu użytkowników portalu. Drugi sposób publikacji zdjęcia jest, zdaniem sądu, co do zasady bardziej społecznie szkodliwy⁵⁶.

Należy podzielić stanowisko sądu orzekającego w wyżej przytoczonej sprawie, że w związku z jasną wykładnią znamienia „osoba” użytego w art. 191a § 1 k.k. narzędziem, którym można się posłużyć w zakresie limitowania prawnokarnej reakcji na rozpowszechnianie intymnego wizerunku dziecka, może być jedynie stopień społecznej szkodliwości czynu, każdorazowo oceniany *in concreto* na gruncie danej sprawy⁵⁷.

Nie sposób zgodzić się z poglądem, że w przypadku określenia przedmiotu ochrony w art. 191a § 1 k.k. jako wolności do decydowania o swoim intymnym wizerunku dziecko nie może być przedmiotem czynności wykonawczej czynu polegającego na rozpowszechnianiu jego intymnego wizerunku, bowiem małe dziecko nie posiada jeszcze wykształconej sfery wolności w tym zakresie⁵⁸. Rację ma K. Witczak, że jakkolwiek doprecyzujemy wolność naruszaną czynem z art. 191a § 1 k.k., to jest ona pochodną godności człowieka, która przysługuje mu od początku życia⁵⁹. Zasadnie zauważa także, że nie można wykluczyć sytuacji, iż także u osób dorosłych, ze względu na różnorakie zaburzenia psychiczne lub rozwojowe, sfera wolności w zakresie intymności i intymnego wizerunku może nie być w pełni rozwinięta. Nie oznacza to jednak, że z tego powodu osoby takie mogą być przedmiotem czynności wykonawczej czynu z art. 191a § 1 k.k.⁶⁰

6. Podsumowanie

Postawiona we wstępie do niniejszego artykułu teza co do tego, że aktualna konstrukcja art. 191a § 1 k.k. nie pozwala na adekwatną kryminalizację wszystkich

⁵⁶ Zob. A. Kamińska-Nawrot, *Prawnokarna ochrona dziecka przed zjawiskiem parental trollingu*, „Journal of Modern Science” 2023/3, s. 568, <https://doi.org/10.13166/jms/173158> (dostęp: 24.02.2025 r.); A. Hernacka-Janikowska, *(Nie)bezpieczeństwo dziecka w sieci – analiza krytyczna zjawiska sharentingu, troll parentingu i monetyzacji wizerunku dziecka*, „Studia Prawnoustrojowe” 2023/61, s. 81.

⁵⁷ Zob. R. Krajewski, *Przestępstwo...*, s. 31. Dodatkowo należy zauważyć, że w przypadku zrealizowania wspomnianego wyżej postulatu *de lege ferenda* co do art. 191a § 1 k.k. w zakresie kryminalizacji tego przepisu mogłyby mieścić się zachowania polegające np. na przekazaniu koleżance zdjęcia nowonarodzonego nagiego wnuka przez jego dumną z narodzin babcię. Karygodność takiego zachowania z oczywistych względów może budzić wątpliwości.

⁵⁸ Zob. M. Mozgawa, K. Nazar-Gutowska, *Utrwalanie...*, s. 15.

⁵⁹ K. Witczak, *Bezprawne...*, s. 209.

⁶⁰ K. Witczak, *Bezprawne...*, s. 209.

społecznie szkodliwych zachowań polegających na udostępnianiu innym osobom wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, bez zgody tej osoby, została w toku powyższych rozważań skonkretyzowana i zanalizowana. Konkretyzacja tej tezy sprowadzała się przede wszystkim do naświetlenia wątpliwości związanych z prawidłową wykładnią znamienia „rozpowszechnia”. Wątpliwości te prowadzą do wniosku, że celowe jest rozważenie nowelizacji art. 191a § 1 k.k. tak, by mógł on swoim zakresem kryminalizacji obejmować pozostałe, tj. niebędące rozpowszechnieniem, a jedynie udostępnieniem wizerunku, przypadki karygodnego naruszenia intymności seksualnej. Zasadność takiej nowelizacji starano się również wykazać na gruncie prawnoporównawczym oraz w kontekście zasad racjonalnej kryminalizacji.

W artykule poruszono również drugą problematyczną kwestię związaną z zakresem kryminalizacji art. 191a § 1 k.k., tj. zagadnienie wieku osoby będącej przedmiotem wykonawczym rozpowszechnienia wizerunku. Wnioski płynące z rozważań tego zagadnienia prowadzą do konkluzji, że w przypadku małych dzieci, w szczególności niemowląt, czyn z art. 191a § 1 k.k. może częstokroć prezentować subminimalny poziom społecznej szkodliwości. Nie można jednak wykluczyć przypadków, w których karnoprawna reakcja na gruncie analizowanego przepisu będzie celowa i uzasadniona.

Konkludując, stwierdzić należy, że wprowadzenie do k.k. w 2009 r. art. 191a § 1 k.k. było uzasadnionym posunięciem legislacyjnym. Jednakże praktyka stosowania tego przepisu, w szczególności ze względu na problematyczny zakres znamienia „rozpowszechnia”, wskazuje na potrzebę rewizji jego aktualnego kształtu.

Bibliografia

1. Bielski M., *Art. 202, [w:] Kodeks karny. Część szczególna, t. 2, cz. 1, Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017.
2. Brady K.M., *Revenge in Modern Times: The Necessity of a Federal Law Criminalizing Revenge Porn*, *Hastings Women's Law Journal* 2017, nr 1.
3. Citron D.K., Franks M.A., *Criminalizing Revenge Porn*, *Wake Forest Law Review* 2014, t. 49, https://scholarship.law.bu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1643&context=faculty_scholarship.
4. Drapała A., *Parental trolling w świetle uregulowań polskiej ustawy karnej*, *Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego* 2018, t. 23.
5. Fallik S.W., Stone E., Victory D., Markevitch T., Salvo R., Mallalieu A., *Revenge Porn: A Critical Content Analysis of the Nation's Laws and Reflection upon Social Science Research*, *Criminology, Criminal Justice, Law & Society* 2022, nr 23.
6. Filek B., *Wizerunek nagiej osoby jako znamię przestępstwa z art. 191a § 1 k.k.*, *Prokuratura i Prawo* 2012, nr 7–8.
7. Grabalska W., Wielki R., *Czy dzieci powinny trafiać do sieci? Prawne i kryminologiczne aspekty zjawiska sharentingu*, *Prawo w Działaniu* 2022, t. 49, <https://doi.org/10.32041/pwd.4904>.

8. Hernacka-Janikowska A., *(Nie)bezpieczeństwo dziecka w sieci – analiza krytyczna zjawiska sharentingu, troll parentingu i monetyzacji wizerunku dziecka*, *Studia Prawnoustrojowe* 2023, nr 61.
9. Jachimowicz M., *Przestępstwo utrwalania wizerunku osoby nagiej lub osoby w trakcie czynności seksualnej (art. 191a KK)*, *Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury* 2012, z. 2.
10. Kamińska-Nawrot A., *Prawnokarna ochrona dziecka przed zjawiskiem parental trollingu*, *Journal of Modern Science* 2023, nr 3, <https://doi.org/10.13166/jms/173158>.
11. Kilińska-Pękacz A., *Karnoprawna ochrona dziecka przed rozpowszechnianiem jego nagiego wizerunku lub wizerunku podczas czynności seksualnych na podstawie art. 191a kk*, *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka* 2014, nr 2.
12. Kosonoga J., *Art. 191a, [w:] Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2024.
13. Kosonoga J., *Art. 191a, [w:] Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2025.
14. Kowalewska-Łukuć M., *Prostytucja, usługi seksualne i przestępstwa okołoprostytucyjne w prawie karnym – próba uporządkowania pojęć*, *Prawo w Działaniu* 2022, t. 51, <https://doi.org/10.32041/pwd.5107>.
15. Krajewski R., *Przestępstwo utrwalania i rozpowszechniania wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej*, *Prokuratura i Prawo* 2012, nr 5.
16. Królikowski M., *Art. 191a, [w:] Kodeks karny. Część szczególna, t. 2, Komentarz do artykułów 117–221*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2023.
17. Kulesza J., *Prawnokarna ochrona wolności jednostki w kontekście zasad teorii kryminalizacji*, *Prokuratura i Prawo* 2014, nr 6.
18. Kulesza J., *Zarys teorii kryminalizacji*, *Prokuratura i Prawo* 2014, nr 11–12.
19. Kuzmich M., *Naked in the Eyes of the Law: Criminal Law Perspective on Nudity in Chosen European Jurisdictions in the Context of Innovative Technologies*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 2023, nr 3–4, <https://doi.org/10.1163/15718174-bja10049>.
20. Lachowski J., *Art. 191a, [w:] Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2023.
21. Lendvai G.F., *Sharenting as a regulatory paradox – a comprehensive overview of the conceptualization and regulation of sharenting*, *International Journal of Law, Policy and the Family* 2024, nr 1, <https://doi.org/10.1093/lawfam/ebae013>.
22. Lipiński K., *Art. 191a, [w:] Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
23. Maniszewska-Ejsmont J., *Sharenting a prawa dziecka – rozważania nad władzą rodzicielską w dobie mediów społecznościowych*, *Palestra* 2022, nr 4.
24. Mozgawa M., *Art. 191a, [w:] Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2024.
25. Mozgawa M., Nazar K., *Nagość człowieka z perspektywy prawa karnego*, *Prawo w Działaniu* 2023, t. 55, <https://doi.org/10.32041/pwd.5502>.

26. Mozgawa M., Nazar-Gutowska K., *Utrwalanie lub rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby – art. 191a k.k. (analiza prawnokarna i praktyka ścigania)*, Prawo w Działaniu 2014, t. 19, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/09/Marek-Mozgawa-Katarzyna-Nazar-Gutowska-Utrwalenie-lub-rozpowszechnianie-wizerunku-nagiej-osoby-art.-191a-k.k.-analiza-prawnokarna-i-praktyka-%C5%9Bcigania-7.pdf>.
27. Piórkowska-Flieger J., *Utrwalanie lub rozpowszechnianie intymnego wizerunku innej osoby*, [w:] *Przestępstwa przeciwko wolności*, red. M. Mozgawa, Lublin 2020.
28. Šepec M., *Revenge Pornography or Non-Consensual Dissemination of Sexually Explicit Material as a Sexual Offence or as a Privacy Violation Offence*, International Journal of Cyber Criminology 2019, nr 2.
29. Witczak K., *Bezprawne utrwalanie albo rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej (art. 191a § 1 k.k.)*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2022, https://www.bip.uni.lodz.pl/fileadmin/user_upload/Karolina_Witczak_-_Rozprawa_doktorska.pdf.
30. Witczak K., *Komparatystyczne ujęcie pojęć „wizerunek”, „utrwalanie” i „rozpowszechnianie” w ujęciu art. 23 k.c., art. 81 ust. 1 pr. aut. oraz art. 191a k.k.*, Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna 2017, nr 2.
31. Witczak K., *O rozpowszechnianiu wizerunku jako znamieniu przestępstwa z art. 191a k.k.* Glosa do wyroku SN z dnia 13 kwietnia 2016 r., II KK 304/15, Palestra 2017, nr 7–8.
32. Wójcik S., Makaruk K., *Seksting wśród polskiej młodzieży. Wyniki badania ilościowego*, Warszawa 2014, https://fdds.pl/_Resources/Persistent/c/c/8/f/cc8fee410093693294ae8b7fbf39b2c0d9322b41/Wojcik_Makaruk_Seksting_wsrod_polskiej_mlodziyzy.pdf.
33. Wróbel W., *Opinia prawna o rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw*, [w:] *Zmiany w kodyfikacjach karnych. Druki sejmowe: 1394, 1289, 1276, 753, 640*, Warszawa 2009.
34. Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2010.
35. Zoll A., *Art. 191a, [w:] Kodeks karny. Część szczególna, t. 2, cz. 1, Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017.